

K typologii nejstarších českých mendikantských chrámů

Postřehy Jana Muka († 27. 10. 1994) představují pomyslný vrchol v oblasti stavebněhistorického bádání a velkou inspiraci. Zabýval se jako jeden z mála stavebních historiků opravdu životem architektury, respektive dějinami staveb. Je to patrné na jeho pracích věnovaných profánní i sakrální architektuře. Jako první se před více než třiceti lety pokusil nastínit stavební dějiny našich mendikantských klášterů. Text je dle našeho mínění natolik zásadní a doposud nepřekonaný. Proto jsme se jej rozhodli využít jako úvodník k tematické části časopisu věnované příspěvkům z konference FORUM URBES MEDII AEVI o městských kláštřech.

redakce

Bezmála již před padesáti lety (1938) publikoval VI. Denkstein jako první a také poslední monografii o mendikantské architektuře v Čechách a na Moravě. Byla to jedna z prvních prací zabývajících se tímto tématem z hlediska určitého regionu, v řadě děl zahájené R. Krautheimerem v Německu, J. Oberstem ve Švýcarsku, pokračující monografiemi R. Donina, H. Konow, H. Delwinga a naposledy zásadními pracemi J. Eysymonttowé a E. Malachowicze o architektuře mendikantů ve Slezsku (Denkstein 1938; Krautheimer 1925; Oberst 1927; Donin 1935; Konow 1954; Delwing 1970; Eysymontt 1978; Malachowicz 1978). O aktuálnosti tématu, které šíří problematiky, by bylo obsáhnout samostatnou konferenci, svědčí i připravovaná výstava „Mendikanté 1982“ v Krems. Budoucí vyčerpávající pohled může vyplynout pouze z víceoborové spolupráce za účasti všeobecné historie, dějin umění ve všech jejich složkách a archeologie. Nevyřešeny zůstávají i některé problémy liturgie.

1) Z třiceti devíti kostelů mendikantských řeholů z doby před rokem 1280, mužských i ženských, známe pouze osm.

2) Srovnání v měřítku střední Evropy je ztíženo skutečností, že starší díla uvádějí pouze objekty stávající, především mladšího původu, zatímco novější studie mají k dispozici i objekty zaniklé, zjištěné archeologickým a stavebně historickým rozbořem. Zjišťují tak typy, které snad existovaly i v oblastech uváděných staršími pracemi.

3) Světla šířka kostela 4,7 m, délka 14,2 m.

4) Výzkum proveden v rámci záchranné dokumentace SURPMO, archeologický výzkum Archeologického ústavu ČSAV, expositura Most, Dr. J. Bubeník.

5) Funkci svatyně dokládá odkrytá oltářní mensa.

6) Předpokládáme samostatnou publikaci náleзовé zprávy v monografické stati.

7) V roce 1311 byly prodány platy pro dokončení chóru. Prameny a literatura, J. Muk, P. Zahradník, Stavebně historický průzkum kostela minoritů v Mostě, strojopis SURPMO Praha 1977.

Architektura mendikantů je základním prvkem ilustrujícím složitou společenskou situaci 13. století, dokladem aktivit fundátorů i měšťanstva, projevem jejich myšlení a ekonomické síly, současně pak důležitou složkou středověké architektury vůbec. Citlivě odráží názorové proměny jednotlivých řádů a všeobecně církve – povšechně řečeno – oscilujících mezi okázale reprezentativním pathosem a na kvality pozemského světa rezignující askesí a odevzdaností, reprezentovanou clunijským hnutím, mendikanty a reformací, které všechny našly v architektuře svůj výraz. Pro středověk je všeobecně uznávána souvislost mendikantů s cisterciáky. Není určena pouze podobností na základě slohových analýz, která je ostatně zjištělná i na architekturách jiných společenských skupin, ale spřízněností vnitřní, jak vyplývá např. z františkánských regulí, které zřetelně bezprostředně navazují na starší předpisy cisterciáckého řádu. Třinácté století je v mendikantské architektuře obdobím hledání a postupného ustálení architektonických typů, které by vyhovovaly liturgickým požadavkům, v závislosti na jejich postupných proměnách a na místních podmínkách. Sledovati mendikantskou architekturu v její nejstarší fázi je obtížné, neboť původní objekty povětšinou neznáme, **1)** ve srovnání se sousedními zeměmi není však situace nepříznivá. Jestliže jednotliví badatelé v rámci vycílených regionů se pokoušejí určit charakteristické národní typy, vývoj v Čechách byl natolik mnohosemřný, že jej nelze vtěsnat do předem připraveného schématu. **2)** Jestliže bychom se pokusili např. sledovat jeden ze základních problémů mendikantské architektury, vývoj dlouhého chóru, jak jej určil R. Krautheimer, zjišťujeme v Čechách jeho pouze omezenou platnost, ne-li popření. Obdobně, jestliže bychom chtěli sledovat aplikaci požadavku vyjádření naprostou chudobu řádu, vyjádřenou narbonskými statuty z roku 1260, zakazujícími pod trestem klenout kromě chóru svatyně, basilika minoritů v Jihlavě, nejstarší klenutá ve střední Evropě dokazuje, že zásada nebyla všeobecně uznávána, nebo že k její starší kodifikaci před rokem 1260 dosud nedošlo.

Na počátku řady českých mendikantských chrámů spočívá, v roce 1976 V. Humlem v základech odkrytý kostel sv. Klimenta v Praze na Novém Městě, který dominikáni získali přestavbou starší svatyně po svém příchodu v roce 1226 (Huml 1977, 83). Chrám, který pro svou jednoduchou formu by zřejmě R. Krautheimer byl ze sledovaného souboru vyloučil, jako útvar nehodný uměleckohistorického bádání, zřejmě mimořádně výmluvně dosvědčuje aspirace dominikánů v počátcích jejich působení. Chrám byl mimořádně malý, proporci půdorysu 1:3, které jsou obvyklé i u některých dalších objektů. **3)**

V rámci dokumentace a výzkumu zanikajícího města Mostu jsme zkoumali bývalý kostel minoritů, který kromě části zachovaných opěráků měl barokní charakter. Při omezených možnostech jsme realizovali pouze část výzkumového programu, nicméně jsme získali pozoruhodné výsledky. Rozbořem zdíva a posléze výkopy v terénu jsme odhalili na základě architektonických detailů do doby kolem poloviny 13. století datovatelný nejstarší presbytář, který byl kratší, pravděpodobně obdélný, o dvou čtvercových polích. **4)** Na severní straně přilhal boční prostor shodné délky, rovněž obdélného půdorysu. Pod triumfálním obloukem se objevily zbytky mohutné zdi, uprostřed s portálem. V průzkumu terénu v lodi nebylo možno sice pokračovat, nicméně po zralé úvaze vylučujeme případnou hypotézu, že bychom byli objevili fragment lettneru. Starší obdélný presbytář můžeme interpretovat jako původní, liturgicky samostatnou svatyni. **5)** V této souvislosti nutno připomenout velmi častou opomíjenou základní představu o postupu výstavby středověkých svatyní. S ohledem na jejich stavební náročnost a obvyklou dlouhodobost, běžnou zejména u mendikantů odkázaných na příležitostně získávané prostředky, se postupovalo takovým způsobem, aby co nejdříve byl získán dílčí, provozu schopný prostor, ke kterému aditivně byly přidávány další části. Nejčastěji to byly presbytáře, které existovaly jako samostatná svatyně. Jako nejnámější příklad tohoto postupu je jistě možno uvést pražskou svatovítskou katedrálu, stejně však s architektonicky dokončenými, omitanými průčelími a členěnými štíty nad triumfálními oblouky existovaly jako svatyně např. presbytáře kostelů v Třeboni, v J. Hradci a v Prachaticích. Tato zkušenost nám brání s jistotou rozhodnout, zda u některých mendikantských svatyní uzavřený presbytář byl zamýšlen ještě jako původní kostel nebo pouze první etapa rozsáhlejší výstavby. V Mostě nelze vyloučit, že loď byla zamýšlena původně jako trojlodi a projekt změněn na jednolodi, které vzniklo snad ještě ve 13. století. O bočním severním prostoru při presbytáři předpokládáme, že býval kaplí, neboť jeho mladší nástupce měl mensu gotického původu. Současně jsme zjistili presbytář „druhé generace“ z doby kolem roku 1300, který se zachoval v jádře barokní stavby včetně již připomenuté severní kaple, s pozoruhodnými detaily. **6)** Zjistili jsme část okenní stěny presbytáře, která byla v celém rozsahu mezi opěrnými pilíři prolomena širokými okny, světelně tedy mimořádně aktivní, obdobně jako např. na presbytáři minoritů v Brně, nebo na cisterckém katedrálním závěru v Sedlci. Dataci je možno spolehlivě opřít písemným údajem (Muk – Zahradník 1979). **7)** Mostecký presbytář

8) Pramenné údaje k počátkům chrámu chybějí, jednotliví autoři se pokoušejí interpretovat chrám původně jako farní, řádu německých rytířů, nebo dokonce jako johanitský.

minoritů byl tedy z nejprogresivnějších architektur své doby. Přestavba prodloužila chór, podstatně jej zvýšila a transformovala do vrcholné gotické formy. Uvědomíme-li si protiklad mezi zřejmě nízkým prostorem doby kolem poloviny století s těžkopádnou žebrou a výrazně prosklenou vznosnou odhmotněnou skříni nového presbytáře doby kolem roku 1300, můžeme se domnívat, že jedním z předních požadavků byly nároky esteticko-reprezentační, s vůlí po vertikalitě. Prodloužení nebylo podstatné, neřešil se zde asi problém získání většího prostoru pro vzrostlý počet členů konventu, jak bývá předpokládáno, ale spíše požadavek liturgický, vytvořit vhodnější prostor hloubkově orientovaný, k čemuž se nabízel právě závěrový polygon.

Klasický příklad mendikantského minoritského chrámu se zachoval v Jindř. Hradci, kde fresky apoštolů v nadlidských velikostech vysoko nad zemí, jako reprezentantů nebeské sféry, sugestivní formou vypovídají o původním prostoru hlavní lodi, až do třetí čtvrti 15. století plochostropé, jak ji požadovaly řádové regule. **8)** Počátek výstavby bývá spatřován ve východní části jižní lodi, jejíž forma je nejstarší a která, jak uvedl již V. Denkstein (Denkstein 1938, 1c) souvisí bezprostředně s hutí hradní kaple Zvíkova ze 70. let 13. století. Je nemyslitelné, aby výstavba byla započala boční lodí, jak se zpravidla předpokládá. Zcela nutně zde existoval starší presbytář, jak rovněž uvedl již V. Denkstein, jehož podobu zatím neznáme, který byl zřejmě starší než uvedený díl jižní lodi. Vzhledem k formě jižní lodi je vyloučeno, že by mohla být snad součástí mendikantské halové svatyně bez vyjádřeného presbytáře. Stratigrafickým rozbořem lze prokázat, že zdivo presbytáře se zachovalo dodnes ve zdivu presbytáře stávajícího, který náleží první polovině 14. století a vznikl zvýšením původní stavby a patrně i jejím prodloužením. Představa původní, funkčně samostatné svatyně, nám zřejmě vysvětlí, proč tektonický aparát v závěru presbytáře je formálně starší, než v západní části. Lze si představit, že k prodloužení docházelo snad za provozu kratšího a nižšího presbytáře, který byl zvýšen a přestavěn již v pokročilejších formách. Datování freskové výzdoby nejpozději do čtyřicátých let 14. století je v souladu se slohovým rozbořem architektonických forem do první třetiny století. Do přestavby presbytáře nutno přesunout vznik sanktusky, neboť konstruktivně s presbytářem souvisí. Je obdobná sanktusce minoritského chrámu v Krems. Různorodost architektonických forem dovoluje sledovat vývoj objektu minimálně v pěti etapách v rozmezí asi 50–60 let, tedy se změnami koncepce někdy asi již po deseti letech v závislosti na ekonomických podmínkách poddanského města, bez pevnějšího programu. Jestliže druhá a tedy i první etapa náležela projektu náročné basiliky s vázaným systémem, nelze skutečně vyloučit, že chrám nebyl nutně založen jako mendikantský, pokud neměl ignorovat řádová statuta. Ovšem nejpozději čtvrtá etapa někdy před rokem 1300 náleží již mendikantům, plochostropé basilice a nahrazuje tak písemné prameny.

Jak jsme uvedli již dříve, do doby před polovinou 13. století nezasahují počátky minoritského kostela ve Stříbře (Lancinger – Muk 1979). Kromě části jeho půdorysu a raně gotického portálu sakristie, známe nyní ještě fragment mohutného žebra, pasu, který svědčí o žeborné klenbě řadící se k nejstarším na území Československa. Půdorys je ojedinelý v rámci mendikantské architektury. Nesymetrické dvoulodi obsahovalo v presbytáři polygonální závěr bez operáků, hlavní loď pouze nepatrně přesahující před přímo uzavřený prostor boční. Patrně díky situaci, poloze na hraně svahu, nemohl být presbytář dodatečně prodloužen a tento tak zůstal petrifikován v původní formě. Analogii je pouze z plánů známé ukončení kostela minoritů ve Vídni v první etapě výstavby a snad i vzdáleně příbuzný závěr řádového horního kostela v Assisi.

Po tomto zamyšlení nad strukturami půdorysů některých minoritských kostelů uveďme v našem přehledu všeobecně známý a nejstarší chrám klarisek sv. Františka v Praze z třicátých let. Obsahoval původně hlavní prostor obdélného půdorysu s nižší boční lodí. V literatuře se nepochybuje o něm jako o krystalizačním jádru postupně, rozsáhlé výstavby. Předpokládá se jistě zcela správně, že byl prodloužen v další etapě o presbytář, se kterým se původně již údajně počítalo (Mencl 1943). Původní dvoulodi tedy by mělo být chápáno jako prostor hlavní lodi. Toto pojetí, domnívám se, je chybné. Argumentem pro původní záměr dodatečného presbytáře nemůže být okno ve východní stěně nad dodatečným lettnerem, které bylo jednoznačně dodatečně prolomeno. Nelze také předpokládat, že tři lomené arkády v prodloužení severní stěny prvotní svatyně by měly být pozůstatkem opuštěného projektu nartexu. Vzhledem k nutně předpokládané velikosti nartexu by sotva bylo možno si jej představit. V soulase s názorem nezávisle uvedeným již v roce 1954 D. Libalem (Libal 1953) předpokládáme, že uvedené arkády jsou pozůstatkem nerealizovaného projektu mohutného trojlodí. Tato představa plně odpovídá obvyklé genezi výstavby a dvoutraktovosti presbytářů, jak jsme je uvedli, s tím rozdílem, že v našem případě oba prostory byly odděleny pouze arkádami. Snad není bez významu připomenout kostel klarisek ve Wroclawi, který založila sestra Blahoslavené Anežky, zakladatelky pražského konventu, kněžna Anna. Kostel obsahuje obdobně jako v Praze jednodílný prostor a dodatečně připojenou boční kapli, kde byla kněžna Anna pohřbena. Další výstavba zde navazovala na straně západní (Eysymontt 1978, 1c, 51). Z uvedených příkladů, vesměs svatyní s bočními prostory při závěru vyplývá, že dvouprostorovost kostela sv. Františka není specifickým podmíněným přítomnosti dvou konventů, jak bylo uvedeno, ale zcela obvyklé. Smysl těchto bočních prostorů nám uniká, vysvětliti by je bylo možno snad z hlubších znalostí dobové liturgie. Nejsou omezeny na 13. století, ale vznikaly i později, např. v kostele P. Marie Sněžné, jak jsme se pokusili dokázat při jiné příležitosti, kde severní kaple se interpretovala dosud chybně jako starší chrám.

V souboru českých mendikantských chrámů vyniká dominikánský chrám v Č. Budějovicích, který po pražském kostele sv. Františka poutal nejvíce pozornosti, v podstatě ve dvou přístupech. Z novějších bádání se jím zabýval VI. Denkstein (Denkstein 1933), který se pokusil interpretovat s nesporným rizikem prameny tlumočené až novověkými autory a dospěl k závěru, že chrám vznikl postupně od severní průčelní zdi severní lodi boční. Odlišným způsobem postupovali D. Libal a V. Mencl. Předpokládali započetí výstavby presbytářem, jehož klenbu datují do konce 13. století (Libal 1947, 83; Mencl 1950), výstavbu lodi kladou do 14. věku. Naposledy J. Kuthan se (Kuthan 1975, 167) vrátil s jistými výhradami k etapisaci Denksteinově, pro kterou v určitém směru spatřuje další oporu v datování ojedinelých detailů, plastiky konsol v presbytáři. Předpokládá výstavbu presbytáře v jeho dnešní podobě jako závěrečnou ve výstavbě chrámu, s možným svěcením v roce 1274, za nejstarší část považuje severní stěnu severní lodi.

Stranou obou výchozích koncepcí dosavadního bádání, jak interpretace převážně opřené o prameny, tak vyplývající z formální analýzy, spočívají další, dosud nepovšimnuté skutečnosti. Na vnitřním lici obvodového zdiva presbytáře

9) *Boční kaple předpokládá J. Kuthan polygonálně uzavřené, připouští souvislost s obdobně řešeným chórem kostela dominikánů v Řezně. 1.c. s. 177, pozn. 48. Chrám byl založen v roce 1265, v roce 1267 založena kaple sv. Markéty na severní straně chóru, v roce 1274 chrám svěcen. Přehled dat naposledy J. Kuthan. Zvýšení chóru by snad bylo možno v budoucnu datovat dendrochronologicky podle zachovaných zbytků dřevěné konstrukce.*

v prostoru půdy jsme zjistili v několika polích souvislou vodorovnou spáru 110 cm pod korunou zdíva, která je přeřata klenbami. Na několika místech se zachovala v rozsahu pod spárou omítka, zabíhající dolů, dokonce za klenbu, která byla k omítce dodatečně přiložena. Nahoře se obrací do vodorovného směru, zabíhá do spáry a dokazuje, že zdíva nad spárou bylo k omítce dodatečně přiloženo. Líc nad spárou je odsunut až 12 cm. Pod spárou na několika místech spatřujeme hrubé odtesané konzoly, nad spárou naopak kapsy po mohutných trámech zčásti kryté přiloženými klenbami, které, jak rozměry trámů dokazují, nemohou být pozůstatkem lešení, ale pouze stropní nebo krovové konstrukce. Jelikož okna dosahují svými vrcholy k přístěnným žebřům, vystupují vrcholy bezpochyby až nad zjištěnou spáru. V exteriéru v severním průčelí v koutě při transeptu existuje koutový chrlič nacházející se zřejmě ve výši odpovídající zjištěné spáře. Okna dosahují svými vrcholky zřetelně až nad úroveň chrlice. Chrlice se nacházejí zpravidla na korunních římsách, v našem případě je umístění zcela nelogické. Nepochybný je závěr, že presbytář býval původně nižší, stejně jako okna, která byla dodatečně zvýšena, plochoštroptý, teprve se zvýšením dodatečně zaklenut. Ať je tato skutečnost jakkoliv překvapující, nelze ji zanedbat. S ohledem na zkušenost, že výstavba chrámu bývala dlouhodobou záležitostí, nutno vyloučit málo pravděpodobný předpoklad, že by presbytář byl vznikl jako závěrečná fáze výstavby celého chrámu trvající pouze 9 let, do doby uváděného svěcení roku 1274. Dodatečné zvýšení, které bylo vlastně stavebně náročnou přestavbou, činí tuto přestavbu absurdní a domnívám se, že s konečnou platností předpoklad svěcení presbytáře s dnešní klenbou v roce 1274 vylučuje. S ohledem na polohu chrlice musíme předpokládat, že současně s presbytářem, v jeho první fázi, vznikla i přílehlá východní stěna transeptu, která je vybudována ze stejného materiálu, z lomového zdíva. Odlišná je cihelná, zbývající část transeptu, organicky navazující na severní loď. Nikoliv tedy presbytář k severní lodi, ale naopak severní loď byla přistavěna k presbytáři, a to po jeho zvýšení, neboť v průčelí trojlodi po zvýšení není stop. Slohové zařazení konsol necharakterizuje patrně ani tak plastika připouštějící širší časové meze výskytu, ale základní architektonický aparát, kružbové konzoly s odhmotňujícími profilacemi, pro které bychom v 13. století sotva hledali analogie. Jejich vznik je podstatně pozdější, zřejmě v první polovině 14. století, kam je zařadil D. Libal. Po výstavbě severní stěny následoval vznik dalších částí trojlodi. Jsme si vědomi, že problém presbytáře ani nyní neřešíme beze zbytku. Nevíme, zda byl již od počátku uzavřen polygonálně, neboť průkazné spáry v závěrovém polygonu chybějí. Presbytář je v závěru opřen opěrnými pilíři, které v podélné části chybějí. Prozrazuje se tak existence odstraněných bočních kaplí. **9)**

Můžeme se odvážit závěru, že plochoštroptý, nižší presbytář neznámého uzavření je snad svatyně, která byla svěcena v roce 1274, pokud je pramenný údaj správný. Odpovídalo by to dobovým zvyklostem, aditivnímu postupu stavby. Stěží se asi budeme moci smířit s představou, že tato svatyně by měla být již podle původního projektu provždy plochoštroptá, tedy orthodoxnější, než předpisy řádové konstituce. Rovněž z teze o úsilí dospěti co nejdříve k provozně schopné svatyni lze snad připustit, že tato měla být zaklenuta až v další etapě, což se skutečně stalo, ovšem až po změně projektu. Prvotnímu projektu by teoreticky mohly náležet spodní části přípor s plastikou, ať již se nacházejí in situ, nebo byly případně přeneseny, s figurálními konsolami, které J. Homolka hypoteticky zařadil do doby Přemysla Otakara II. (Homolka 1972, 205n). Prostor presbytáře českobudějovických dominikánů výrazně uplatňující stěnu prolomenou nepřilíhajícími širokými okny, je rovněž zakotven v této době, ač jeho tektonický aparát je mladší. Prudce kontrastuje s presbytáři, jaké vznikaly v době kolem roku 1300 v Mostě a v Brně, maximálně odhmotněnými, s prostor všestranně prosvětlujícími stěnami. *

10) *Dominikáni údajně v letech 1216–30 nestavěli vlastní kostely a usazovali se mimo historická jádra, v centru kupeckého osídlení a záhy měnili místo. Podle G. Meersseman, L'architecture dominicaine au XIIIe siècle Legislation et pratuque. Archivum Fratrum Praedicatorum, Tom XVI. (1946), s. 139–40 uvádí H. Gyürky, Das mittelalterliche dominikaner-kloster in Buda, Budapest 1981, s. 125. Tato skutečnost je doložena v Toulouse, Paříži, Bologni, Friesachu, Hildesheimu. Obdobně v Benátsku (Dalwing, 1.c.).*

Zlomkovitě zachovaný soubor mendikantských svatyní v českých zemích dovoluje vyslovit dílčí závěry. Kostel dominikánů v Praze, vzniklý přestavbou staršího kostela sv. Klimenta na území pozdějšího Nového Města, náleží k nejstarším známým řádovým kostelům. Dokládá charakteristické osazení rádu u existujícího chrámu zřejmě proto, aby bylo dosaženo okamžité možnosti kázat a opětně jeho opuštění, jestliže se naskytl vhodnější působiště. **10)** Obdobně se u starších chrámů usadili dominikáni i v Brně (1227–39), v Olomouci (1226) a patrně i jinde v českých zemích, ve Wroclawi (1226) a v Krakově (1222). Jestliže dominikáni kostel sv. Klimenta po roce 1226 přestavěli, máme zde důležitý doklad jejich prostorového, nenáročného záměru, netradiční nečleněné haly. Obdobným vybočením z tradice, snad právě pod vlivem dominikánů, je kostel klarisek v Praze v původním rozsahu, s jednostranným prostorem nesympetrického půdorysu. **11)** Typ prosté haly se uplatňoval zřejmě i u dalších mendikantských konventů, ať již zprvu jako samostatná svatyně (Most?) nebo jako první fáze výstavby kostela již tradičního půdorysu, s lodí. Volba půdorysu byla ovlivněna nutně liturgií, vymezením prostoru pro laickou veřejnost a pro konvent, čehož bylo dosahováno i lettnerem. (Dominikáni Jihlava, kostel sv. Františka v Praze). U těchto chrámů vyplývajících z tradice původních hal byl obvyklý obdélný závěr, který ovšem současně byl v souladu s jinými stavebními zvyklostmi přejímanými od cisterciáků. Obdélné presbytáře lze sledovat s velkou pravděpodobností v Mostě, v Jihlavě u františkánů, pravděpodobně v Pisku. Byly aplikovány i dalšími řády, pravděpodobně augustiniány eremity v Pivoni a cyriaky v Praze v kostele sv. Kříže většího. **12)** Pozoruhodnou četnost tohoto typu nelze doložit z oblastí studovaných jednotlivými monografiemi s výjimkou Slezska, kde je tento typ bezvýhradný. Lze tušit, že obdobný charakter měly snad v prvotní fázi některé chrámy Rakouska. Chrámy tohoto typu byly zjištěny i v Uhrách. **13)** Zatím ojedinělý je výskyt dispozice minoritů ve Stříbře, snad italská provenience, jako přechodný útvar ke klasické dispozici s polygonálně uzavřeným chórem francouzského původu, již kolem poloviny 13. století značně protáhlým. (Dominikáni Jihlava 1247, františkáni Cheb 1260, dominikáni Č. Budějovice 1265). Kolem roku 1300 vznikají nové presbytáře buď výstavbou od základu (minorité Brno) nebo prodloužením o závěrový polygon (Most, J. Hradec). Mendikantské kostely pozbývají nyní svou raně gotickou originalitu a organicky vrůstají do jednotného souboru dobové architektury.

11) *Jednoduchou halou byl i původní dominikánský kostel v Krakově, františkánský kostel v Lipsku. Dvoulodní haly větších rozměrů bez vyjádřeného presbytáře se staly tradičním půdorysem zejména v Sasku, i pro mladší období. Nejstaršími příklady byly kostel sv. Jakuba v Paříži, z mladších lze připomenout chrám dominikánů v Pirně. V. Huml, 1.c., H. Küas, Das alte Leipzig in archäologischen Sicht, Berlin 1976.*

Dodatek k textu (*)

Složitý, obtížně uchopitelný vývoj presbytáře kostela dominikánů v Českých Budějovicích potvrzují nepřímě nálezy v presbytáři kostela minoritů v Brně. V prostoru půdy nad barokní klenbou existují dodnes přístěnná žebra gotických kleneb a fragmenty klenebních kápí, které však byly vloženy jednoznačně dodatečně. Narušují totiž interiérovou omítku v cipech nad přístěnnými žebry, zachovanou dokonce s fragmenty gotické fresky výrazně konturovaného charakteru. Nálevová situace je v soulase s písemnými prameny. Presbytář vznikl nově v době po požáru roku 1306, uvádí se, že do roku 1320 byl upraven pro bohoslužby. (Nálezy v presbytáři kostela minoritů v Brně učiněny dodatečně a text doplněn v době tisku. Údaje z klášterní kroniky uvádí C. Hálková Jahodová, Brno, Brno 1947, s. 40.) Po dostavění obvodového zdíva s dřevěným stropem byl interiér opatřen malbami a v neznámé době později teprve zaklenut.

Literatura

DELWING, H. 1970

Studien zur Baukunst der Bettelorden in Veneto. München.

DENKSTEIN, V. 1933

Stavební vývoj dominikánského kostela v Č. Budějovicích, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1932, Praha.

DENKSTEIN, V. 1938

Raně gotická architektura žebravých řádů v Čechách a na Moravě, Akord II.

DONIN, R. 1935

Die Bettelordenskirche in Österreich. Baden.

EYSYMONTT, J. 1978

Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku in Z dziejów sztuki Śląskiej. Warszawa.

FIALA, Z. 1975

Přemyslovské Čechy, Praha, 241.

HOMOLKA, J. 1972

Na okraj sochařství třetí čtvrtiny 13. století v Čechách, Umění 20, 205.

HUML, V. 1977

K počátkům kostela sv. Klimenta na Novém Městě pražském, Archaeologica historica 3, 83.

KONOW, H. 1954

Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein. Berlin.

KRAUTHEIMER, R. 1925

Die Kirchen der Bettelorden in Deutschland. Köln.

KUTHAN, J. 1975

Gotická architektura v jižních Čechách, Praha, 167.

KÚAS, H. 1976

Das alte Leipzig in archäologischen Sicht. Berlin.

LANCINGER, L. – MUK, J. 1979

K stavebnímu vývoji středověké stavby ve Stříbrě, Památky a příroda 5, 143.

LÍBAL, D. 1947

Gotická architektura v Čechách a na Moravě, Praha, 83.

LÍBAL, D. 1953

Anežský klášter, stavebně historický průzkum, nepublikovaný strojopis SURPMO.

LÍBAL, D. 1975

Pivoň, stavebně historický průzkum kostela, strojopis SURPMO, Praha.

MAŁACHOWICZ, E. 1978

Architektura zakona dominikanów na Śląsku. Z dziejów sztuki Śląskiej. Warszawa.

MENCL, V. 1943

Středověké výkopy v Čechách, Umění 14, 1942–3, 364.

MENCL, V. 1950

Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, Zprávy památkové péče 10, 1.

OBERST, J. 1927

Die mittelalterliche Architektur der Dominikaner und Franziskaner in der Schweiz. Zürich.

12) Raně gotická forma kostela v Pivoni neodpovídá na základě pramenů předpokládanému pozdnímu vzniku ve 14. století. D. Líbal, Pivoň, stavebně historický průzkum kostela, strojopis SURPMO Praha 1975. Z. Fiala, Přemyslovské Čechy, Praha 1975, s. 241. Původně patrně obdélný chór kostela cyriaků sv. Kříže většího dokládá zaměření z doby před zbořením J. Mockera. V řezu je nápadná menší výška závěrového polygonu za hranicí dvou základních křížových polí. Forma předpokládaného staršího jádra svědčí výstavbě po roce založení 1256. Dokumentace zbořeného kostela v archivu Pražského hradu.

13) Přehled nejstarších dispozic mendikantských kostelů ve střední Evropě např. Grzybowski, A 1970 Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikanski w Sieradzu, Warszawa, 70.